

rijksuniversiteit
groningen

Verhalen van Onrecht: Representaties van Slachtofferverklaringen in Rechterlijke Uitspraken over Moord en Doodslag in Nederland

Romy van Dijk

Masterthese – Clinical Forensic Psychology and Victimology

S3269787

augustus 2022

Vakgroep Psychologie
Rijksuniversiteit Groningen

Thesebegeleider:

Dr. Coby Gerlsma

Tweede beoordelaar:

Dr. Jos de Keijser

Een masterthese is een proeve van bekwaamheid voor studenten. De goedkeuring van de masterthese is het bewijs dat de student over voldoende onderzoeks- en rapportagevaardigheden beschikt om af te studeren, maar biedt geen garantie voor de kwaliteit van het onderzoek en de resultaten van het onderzoek als zodanig, en de masterthese is dan ook niet zonder meer geschikt om als academische bron te worden gebruikt om naar te verwijzen. Indien u meer wilt weten over het in deze masterthese besproken onderzoek en eventueel daarop gebaseerde publicaties, waarnaar u zou kunnen verwijzen, kunt u contact opnemen met de genoemde begeleider.

Abstract

Moord en doodslag zijn traumatische gebeurtenissen die significant leed tot gevolg hebben voor de nabestaanden van de slachtoffers, welke zij in het strafrechtelijke proces naar rechters kunnen communiceren door middel van het in 2005 in Nederland ingevoerde spreekrecht. Hierop kunnen rechters dit leed (h)erkennen door middel van verwijzingen naar de spreekrechtverklaring in de rechterlijke uitspraken in strafprocessen (vonnissen). Deze erkenning draagt volgens onderzoek bij aan het herstel van nabestaanden. Wij hebben hiertoe geïnventariseerd op welke wijze spreekrechtverklaringen van nabestaanden van moord en doodslag worden opgenomen in vonnissen door middel van een kwalitatief dossier onderzoek van alle vonnissen inzake moord en doodslag van 2005, 2010, 2015, 2017, 2019 en 2020. Tegen onze verwachting in werd er persoonlijker verwezen naar verklaringen van mannelijke sprekers dan van vrouwelijke sprekers en vaker naar verklaringen in moordzaken dan in het geval van doodslagzaken. Deels in lijn met onze verwachting werd er persoonlijker verwezen naar verklaringen van sprekers uit uitsluitend de eerste relatie graad dan de tweede of derde graad en naar verklaringen van sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde relatie graad dan uitsluitend de tweede of derde graad. Tevens werd er vaker verwezen naar verdriet dan naar boosheid als bij nabestaanden waargenomen of vermeende emoties. Wanneer rechters bewust worden gemaakt van deze ongelijkheid in het krijgen van referenties, kunnen zij in de toekomst zorgen dat ze in het vonnis naar de spreekrechtverklaringen van alle nabestaanden verwijzen, ongeacht de nabestaanden- en delictkenmerken en emoties en zullen nabestaanden het spreekrecht blijven gebruiken om actief bij te dragen aan hun herstel.

Trefwoorden: spreekrechtverklaring, nabestaanden, moord, doodslag, verwijzing, vonnis, trauma herstel

Verhalen van Onrecht: Representaties van Slachtofferverklaringen in Rechterlijke Uitspraken over Moord en Doodslag in Nederland

Ondanks het dalende aantal misdrijven per jaar (Centraal Bureau voor de Statistiek, z.d.), blijft criminaliteit een maatschappelijk probleem met grote gevolgen voor de betrokkenen. Het levert zowel materiële als immateriële schade op, waarbij dit laatste duidt op de emotionele gevolgen van het aangedane misdrijf (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2000). Zo kwamen in het jaar 2020 in Nederland in totaal 121 mensen om het leven door een geweldsmisdrijf, namelijk moord of doodslag (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2021). Hierbij waren de emotionele gevolgen in dit geval voor de nabestaanden van de slachtoffers. Vaak komen zij na het gewelddadige verlies van hun naaste door een misdrijf in een trauma- en verliesverwerkingsproces terecht, met mogelijk aanvullend psychische, lichamelijke, emotionele, sociale, praktische en/of juridische problemen (Wijk et al., 2013).

Om dit aangedane leed te (h)erkennen, hebben slachtoffers en nabestaanden sinds de jaren '70 steeds meer rechten verkregen in het strafrechtelijk systeem (Groenhuijsen & Pemberton, 2009; Lens et al., 2010). In 2005 werd in het licht hiervan in Nederland het beperkt spreekrecht ingevoerd (artikel 302 Wsv); een wet die slachtoffers en nabestaanden het recht geven om ter terechtzitting te spreken over de gevolgen die het delict bij hen teweeg heeft gebracht (Doornbos et al., 2020). Hiervoor was er al sprake van de mogelijkheid om een schriftelijke slachtofferverklaring (SSV) in te dienen, waarbij slachtoffers en nabestaanden de mogelijkheid kregen om een schriftelijke verklaring op te stellen over de gevolgen van het delict en deze toe te voegen aan het strafdossier (Kool et al., 2006). Vervolgens werd in 2016 het onbeperkte spreekrecht ingevoerd waarbij ook gesproken mag worden over de mogelijke bewezenverklaring, het strafbare feit, de schuld van de verdachte(n) en de hoogte van de straf (Eerste Kamer der Staten-Generaal, z.d.-a). Momenteel is er een wetsvoorstel in behandeling die de verdachte zal verplichten aanwezig te zijn op de strafzitting (Eerste Kamer der Staten-

Generaal, z.d.-b). Dit heeft tot doel om de positie van slachtoffers en nabestaanden verder te versterken met het oog op de uitoefening van het spreekrecht. Alleen slachtoffers en nabestaanden van ernstige delicten van minimaal twaalf jaar oud, hebben het recht om ter terechtzitting een verklaring af te geven. Ernstige delicten zijn die delicten waarvoor een strafbedreiging van minimaal vier jaar gevangenisstraf geldt (Raad van State, 2019). Tot de nabestaanden behoren volgens de *Wet aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring* (2005, artikel 336 Wsv) de echtgenoot of geregistreerde partner van het slachtoffer of bij afwezigheid dan wel niet in staat of bereid zijn van deze: de bloedverwanten in rechte lijn tot en met eerste graad of bij afwezigheid dan wel niet in staat of bereid zijn daarvan, de bloedverwanten in zijlijn tot en met tweede graad.

Het spreekrecht heeft vier doelen volgens de Memorie van Toelichting van de *Wet aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring* (2005, artikel 336 Wsv): (1) informatievoorziening aan de rechter, (2) speciale preventie; de directe confrontatie met de gevolgen van het door hem gepleegde delict zou de dader kunnen afhouden van het plegen van meer delicten, (3) algemene preventie; de zichtbaarheid van slachtoffers en nabestaanden kan potentiële daders afhouden van het plegen van een delict, en (4) het herstel van emotionele schade bij het slachtoffer.

Moord en doodslag zijn gewelddadige, traumatische gebeurtenissen die een significant effect hebben op de nabestaanden van het slachtoffer. Het resulteert niet zelden in trauma, wat vaak gepaard gaat met een veranderd wereldbeeld waarbij nabestaanden de wereld zien als wreed en meedogenloos (King, 2004). Door de buitenwereld worden slachtoffers andersom vaak gezien als passief en hulpeloos (van Dijk, 2009). Door middel van het spreekrecht kunnen nabestaanden buiten deze gestigmatiseerde, sociale rol stappen en hun autonomie herwinnen (van Dijk, 2009). Door middel van het opstellen van een samenhangend verslag over hun verlies, kunnen zij namelijk betekenis geven aan hun ervaring, wat belangrijk is voor

hun herstel (Armour, 2003). Zo wordt niet de betekenis die anderen aan de dood geven, die vaak het herstel juist belemmerd, maar hun eigen betekenis leidend voor deze personen (Armour, 2003) en krijgen zij een actieve rol in hun eigen herstel (van Dijk, 2009). Dit in plaats van dat zij passief het rechterlijke proces afwachten en daarbij hun herstel als het ware uitstellen (van Dijk, 2009). Een stem hebben en gehoord worden, is daarom belangrijk voor deze personen omdat dit naar hen toe communiceert dat hun leed en ervaringen worden erkend (Booth, 2014; Booth, 2018; Roberts & Erez, 2004). Deze communicatie naar nabestaanden is volgens von Hirsch (1993) niet simpelweg een boodschap van empathie, maar erkenning dat hen onrecht is aangedaan en draagt volgens Armour (2003) bij aan het herstel van nabestaanden na een dergelijk misdrijf.

De actoren binnen het strafrechtelijke proces kunnen bijdragen in dit herstel door tevens het leed van nabestaanden te erkennen. Nabestaanden communiceren dit leed namelijk naar hen via het spreekrecht. Een voorwaarde is wel dat nabestaanden waarnemen dat ze toegang hebben tot de echte beslissers in het strafrechtelijke proces, rechters in dit geval (Goodrum & Stafford, 2003). Afwezigheid van de mogelijkheid om een emotionele band op te bouwen met rechters kan nabestaanden namelijk frustreren en tot gevolg hebben dat het vertrouwen dat iemand betrokken is bij de moordzaak van hun geliefde, afneemt. Dit zal het beeld van nabestaanden dat de wereld een wrede plek is en hun passieve rol alleen maar versterken en daarmee hun herstel belemmeren (van Dijk, 2009).

In rechterlijke uitspraken (vonnissen) wordt benoemd wat de beslissing van een rechter is met betrekking tot een strafzaak en hoe hij of zij tot deze beslissing is gekomen (de Rechtspraak, z.d.). Door in deze motivering naar de spreekrechtverklaring van de nabestaande te verwijzen, kunnen rechters laten zien dat zij hen gehoord hebben en hen (h)erkennen (van Dijk, 2009; Booth et al., 2018). Dit kan dan ook gezien worden als een vorm van feedback voor de nabestaanden omdat zij terugkoppeling ontvangen over wat door hen gezegd is, wat

hiermee gedaan is en daardoor ervaren dat er niet uitsluitend geluisterd is (Booth, 2018). Op deze manier wordt de communicatie tussen nabestaanden en strafrechtelijke actoren tot stand gebracht (e.g., Roberts & Erez, 2004). Daarom zou verwacht kunnen worden dat er in het vonnis wordt gerefereerd aan het spreekrecht. Onderzoek wijst dan ook uit dat rechters deze vorm van feedback gebruiken vanwege ten eerste de vermeende positieve impact op slachtoffers, namelijk om een initiële traumarespons als resultaat van het misdrijf te compenseren (Roberts & Edgar, 2006) en ten tweede vanwege de vermeende positieve impact op het rechtsproces, namelijk de directe informatie over de impact van het misdrijf kunnen benoemen als onderbouwing van het vonnis (Erez & Rogers, 1999; Robert & Manikis, 2011). Nabestaanden blijken dergelijke verwijzingen dan ook in hoge mate te waarderen (Roberts & Manikis, 2011; Booth, 2014). Wanneer nabestaanden deze feedback niet ontvangen en dus niet gehoord worden in het strafrechtelijke proces, kan dit resulteren in uitstel van het rouwproces (Dawson & Riches, 1998), toegenomen gevoelens van depressie en angst (Englebrecht, 2011) en secundaire victimisatie (Connolly & Gordon, 2014; Lens et al., 2010; Kunst, 2015). Op deze manier kan het strafrechtelijke proces het herstel van nabestaanden juist belemmeren.

In het licht hiervan is het waardevol om te weten te komen of er in Nederland door rechters in het vonnis wordt verwezen naar het spreekrecht en op welke manier dit gebeurt. In dit onderzoek wordt daarom geïnventariseerd op welke wijze spreekrechtverklaringen van nabestaanden van moord en doodslag worden opgenomen in de rechterlijke uitspraken in strafprocessen (vonnissen), om inzicht te krijgen in de aard en omvang van de feedback die nabestaanden van de rechter krijgen en van welke factoren dit afhankelijk is. Deze resultaten kunnen uiteindelijk waardevolle inzichten opleveren met betrekking tot de mogelijkheden tot herstel die nabestaanden krijgen binnen het strafrechtelijke proces.

Kenmerken van Nabestaanden: Relatie tot het Slachtoffer en Sekse

Nabestaanden die gebruik maken van het spreekrecht, verschillen van elkaar op basis van meerdere kenmerken. Zo verschillen zij bijvoorbeeld van sekse en in de relatie die zij tot het directe slachtoffer hebben. Deze kenmerken van de nabestaanden kunnen invloed hebben op de rechter en daarbij of en hoe deze feedback aan de nabestaanden geven binnen het vonnis. Naar deze relatie is tot nog toe geen onderzoek gedaan. Ook is het benoemen van deze relatie een vorm van feedback op zichzelf: wanneer een spreker abstract wordt omschreven als bijvoorbeeld 'een nabestaande', komt deze feedback waarschijnlijk onpersoonlijker op hen over dan wanneer zij worden omschreven naar hun werkelijke relatie tot het directe slachtoffer, zoals moeder, echtgenoot of kleinkind.

Er is door McGowan en Myers (2004) onderzoek gedaan naar de impact van de relatie die nabestaanden tot het directe slachtoffer hebben en de uiteindelijke veroordeling van de verdachte. Zij vonden dat de doodstraf (het onderzoek vond plaats in de Verenigde Staten) vaker werd opgelegd wanneer degene die de verklaring aflegde een (niet-professionele) hulpverlener was dan wanneer dit een familielid van het directe slachtoffer was. Ook bleek uit het onderzoek dat rechters het ervaren leed van de nabestaande als het grootst beoordeelden wanneer de slachtofferverklaring door een partner werd afgelegd. Echter vonden zij ook dat een slachtofferverklaring afgelegd door een collega van het directe slachtoffer tot een significant hoger aantal opgelegde doodstraffen leidde. Een mogelijke verklaring die zij hiervoor geven is dat dit te maken kan hebben met de mate waarin informatie over leed onverwachts is. Leed dat na de dood van het directe slachtoffer is ervaren door een nabestaande, die in een lagere relatiegraad staat tot het directe slachtoffer (bijv. een collega), komt namelijk als grotere verrassing dan het leed dat bijvoorbeeld een partner van het directe slachtoffer ervaart, omdat we dit laatste als vanzelfsprekend zien. Om deze reden zou volgens Weidemann (2008) een verklaring van een vriend ook een grotere invloed kunnen hebben dan

die van een nabestaande die dichter in relatie staat tot het directe slachtoffer. Echter is ook de significantie die de directe slachtoffers hebben gehad in het leven van de nabestaanden van invloed op de beoordeling van rechters met betrekking tot hoeveel leed deze nabestaanden hebben ervaren (Mitchell et al., 2015). Dit gaat dan om de vraag hoe aanwezig het directe slachtoffer was in het leven van de nabestaande en de mate waarin de nabestaande in het leven afhankelijk was van het directe slachtoffer. Wanneer slachtoffers werden omschreven als zeer belangrijk of essentieel voor het algemene welzijn van de overlevende familie, beoordeelden de rechters de moord als schadelijker voor de familie en was de kans dat zij de dader tot de doodstraf veroordeelden significant groter dan wanneer het slachtoffer een lage significantie tot de familie had. Deze significantie zal hoger zijn bij eerstegraads relaties. Wanneer er zowel relaties uit de eerste graad als relaties uit de tweede- of derde graad verklaringen afleggen, zal er waarschijnlijk sprake zijn van zowel significantie als onverwacht leed. Wij verwachten daarom dat rechters vaker, uitgebreider en persoonlijker verwijzen naar de verklaring van relaties in de eerste graad dan van tweede en derdegraads relaties maar het vaakst, uitgebreidst en persoonlijkst verwijzen wanneer er verklaringen zijn van zowel relaties uit de eerste graad als uit de tweede- of derde graad.

Met betrekking tot sekseverschillen tussen sprekers is eerder gevonden dat het geslacht van het slachtoffer geen effect heeft op de veroordeling (Forsterlee et al., 2004; Peace & Forrester, 2012), maar de samenhang van sekse met feedback in het vonnis werd bij ons weten niet eerder onderzocht. Wel vonden Curry et al. (2004) dat leden van de jury (het onderzoek vond plaats in de Verenigde Staten) verdachten tot langere straffen veroordeelden wanneer er sprake was van een vrouwelijk slachtoffer. Omdat de sekse van het slachtoffer invloed heeft op gerechtelijke actoren, kan dit ook het geval zijn voor de sekse van sprekers. Zo vonden Peace & Forrester (2012) dat wanneer de spreker en het directe slachtoffer van hetzelfde geslacht zijn, de rechter de verklaring als betrouwbaarder beoordeelde dan wanneer

zij beide van een verschillend geslacht zijn. Het geslacht van de spreker blijkt dus wel degelijk invloed uit te oefenen op de rechter. Dit zou ook het geval kunnen zijn met betrekking tot de feedback die een rechter geeft aan de nabestaande binnen het vonnis. Daarom onderzoeken we of het verschil maakt voor de verwijzing naar het spreekrecht of de spreker een man of een vrouw was of dat beide seksen hebben gesproken.

Emoties in de Spreekrechtverklaring

Feedback in vonnissen kan tevens verschillen in benoemde emoties. Dit kunnen emoties zijn die de rechters hebben waargenomen bij de sprekers maar ook emoties die ze zelf menen gezien te hebben. Sprekers kunnen een verscheidenheid aan emoties tonen tijdens hun verklaring en emotionele taal is veelvuldig te vinden in verklaringen van nabestaanden (Myers et al., 2018). Er is echter naar ons weten nog niet onderzocht naar welke emoties gerefereerd wordt in een vonnis door de rechter en welke emoties hierbij het vaakst genoemd worden. Daarom weten we niet welke emoties de grootste impact maken op de rechter en deze hiermee zullen motiveren tot persoonlijke feedback in het vonnis. Wat we wel al weten is dat emoties een rol spelen in het strafrechtproces. Zo heeft het door rechters waargenomen slachtofferleed invloed op de straf die zij opleggen (Myers & Greene, 2004; Hills & Thomson, 1999; Tsoudis & Smith-Lovin, 1998). Dit leed is precies wat nabestaanden communiceren naar de rechter door middel van het spreekrecht. Volgens Wild et al. (2001) roepen sterkere uitdrukkingen van emotie door de spreker, sterkere emotionele reacties op bij de ontvanger, de rechter in dit geval. Levesque (2006) en Kunst et al. (2021) voegen hieraan toe dat deze emotionaliteit waarschijnlijk ook de positieve emoties tegenover het slachtoffer verhogen. Deze emotionaliteit zou rechters kunnen motiveren om nabestaanden sympathie te tonen en daarvoor te refereren aan het spreekrecht in het vonnis (Hall & Schmid Mast, 2008), ook omdat dit door rechters gezien kan worden als de enige manier om de nabestaanden te

kunnen helpen (Luginbuhl & Burkhead, 1995). Hiernaast geloven rechters vaak dat er een grotere kans is dat slachtoffers de waarheid vertellen over het misdrijf wanneer zij hun emoties hierover uiten (Ask & Landström, 2010). Dit kan tevens een drijfveer zijn voor rechters om nabestaanden van feedback op hun verklaring te voorzien.

Naast dat geuite emoties in de nabestaandenverklaring een algemeen effect hebben op de rechter, hebben de verschillende soorten emoties ook een afzonderlijk effect. Zo vond Bosma (2020) dat het makkelijker is om een slachtoffer als zodanig te (h)erkennen wanneer deze voldoet aan ‘het stereotype slachtoffer’: verdrietig en aangeslagen. Een rechter zal een nabestaande dus waarschijnlijk sneller herkennen als ook een slachtoffer wanneer zij verdriet uiten in hun verklaring. Dit zou vervolgens rechters kunnen aanzetten om deze nabestaanden te voorzien van feedback in het vonnis. Een ‘atypisch slachtoffer’ wordt door Bosma (2020) omschreven als ‘boos over het onrecht dat hen is aangedaan’. Dit betekent dat een boze nabestaande minder snel herkend zal worden als slachtoffer. Ook het uiten van wraakzuchtigheid in de verklaring kan een negatieve invloed hebben op de rechter omdat dit volgens Wevodau et al. (2014) resulteert in verminderde empathie voor de spreker. Hierdoor zal een rechter het moeilijker vinden om feedback te geven aan de nabestaande (Bosma, 2020; Wevodau et al., 2014). Het tonen van deze ‘atypische’ emoties in de verklaring zou vanwege deze redenen kunnen resulteren in een verminderde kans op feedback op de verklaring van de rechter in het vonnis en daarmee een signaal te krijgen dat hun verhaal gehoord is. Ten slotte geldt ook hier dat het benoemen van de specifieke emotie als feedback in het vonnis, waarschijnlijk persoonlijker overkomt op de spreker dan wanneer hier in het algemeen of zelfs niet over gesproken wordt.

Omdat angst (Myers et al., 2018), boosheid (van Dijk, 2009; Van Wijk et al., 2017) en verdriet (Nuñez et al., 2017) als veelvoorkomende emoties, geuit in het spreekrecht, worden genoemd, onderzoeken wij welke van deze emoties het vaakst genoemd wordt in de feedback

in het vonnis op de nabestaandenverklaring. Dit om te onderzoeken of de geuite emoties in de verklaring invloed hebben op de verwijzing naar het spreekrecht in het vonnis.

Delictkenmerken: Ernst van het Delict

Ten slotte kunnen kenmerken van het delict een relatie hebben tot de feedback op de spreekrechtverklaring in het vonnis. We onderzoeken in dat kader de verschillen tussen vonnissen inzake moord en doodslag. Het wezenlijke verschil tussen deze twee delicten is de voorbedachte rade: waar doodslag gaat om het opzettelijk een ander van het leven beroven, gaat het bij moord om het opzettelijk EN met voorbedachten rade een ander van het leven beroven (Artikel 287 en 289 WvS). Moord wordt vanwege deze voorbedachte rade dan ook hoger bestraft; de maximale straf bij doodslag betreft ten hoogste vijftien jaar, bij moord is dit dertig jaar. Omdat moord gezien wordt als een ernstiger delict, verwachten wij dat nabestaanden uitgebreider en persoonlijker feedback van de rechter krijgen in het vonnis over moordzaken dan in het geval van doodslagzaken.

Hoofd- en Deelvragen

De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt: ‘In hoeverre is de feedback die nabestaanden (die gebruik maken van het spreekrecht) krijgen van de rechter in het vonnis, afhankelijk van de getoonde emoties, de delict kenmerken en de persoonskenmerken?’

Concreet onderzoeken we hiertoe:

1. Naar welke bij nabestaanden waargenomen of vermeende emoties de rechter in het vonnis verwijst.
2. De samenhang van de aard en omvang van de verwijzing naar het spreekrecht met sekse van de spreker, en met de relatie van de spreker met het directe slachtoffer.

3. De samenhang van de aard en omvang van de verwijzing naar het spreekrecht met de ernst van het delict (moord of doodslag).

Waarbij we zoals genoemd, verwachten dat:

1. Rechters vaker, uitgebreider en persoonlijker verwijzen naar de verklaring van relaties van zowel eerste als tweede of derde graad, gevolgd door relaties in uitsluitend de eerste graad en als laatste uitsluitend tweede- en derdegraads relaties.
2. Wanneer de spreker vrouwelijk is, er vaker, uitgebreider en persoonlijker naar het spreekrecht wordt gerefereerd in het vonnis.
3. In het geval van moord, nabestaanden vaker, uitgebreider en persoonlijker feedback van de rechter krijgen binnen het vonnis dan in het geval van doodslag.
4. Verdriet het vaakst genoemd wordt in referenties aan het spreekrecht in vonnissen, gevolgd door angst en als laatste boosheid.

Methode

Onderzoeksopzet en Procedure

Dit onderzoek is een kwalitatief dossier onderzoek waarin gebruik is gemaakt van alle vonnissen inzake moord en doodslag van de jaren 2005 (het jaar waarin spreekrecht is ingevoerd in Nederland), 2010, 2015, 2017, 2019 en 2020. Deze vonnissen zijn verkregen uit het digitale databestand 'Uitspraken' op de website 'www.rechtspraak.nl', dat inzage geeft in rechterlijke uitspraken. Strafzaken waarin spreekrecht wordt verleend aan slachtoffers en nabestaanden worden altijd opgenomen in dit databestand. De zoektermen die gebruikt zijn binnen dit databestand zijn: 'slachtofferverklaring', 'moord' en 'doodslag'.

Codering

Om de omvang van de feedback in het vonnis vast te stellen, wordt in elk vonnis

geteld (1) het aantal verwijzingen naar het spreekrecht in het vonnis en (2) het aantal woorden in het vonnis met een verwijzing gewijd aan de verwijzing naar het spreekrecht. Als indicatie van de aard van de feedback wordt in elk vonnis met een verwijzing gecodeerd hoe persoonlijk de verwijzing is, met 0= *abstract*, 1= *met één persoonlijk detail*, 2= *met twee of meer persoonlijke details*, 3= *met citaat of uitgebreide parafrasering van de woorden van de spreker*.

- *Kenmerken nabestaanden*. Er wordt dummy-codering gebruikt om aan te geven of de spreker een man of vrouw is, en wat de relatie van de spreker met het directe slachtoffer is.
- *Delictkenmerken*. Er wordt dummy-codering gebruikt om aan te geven of er sprake is van een vonnis met betrekking tot moord, doodslag of moord/doodslag.
- *Emoties*. Alle emoties die in de verwijzing in het vonnis naar het spreekrecht genoemd worden eerst woordelijk gecodeerd, waarna dummy-coderingen worden gebruikt om te onderscheiden of een specifieke emotie wel of niet genoemd is.

Operationalisatie

De emoties zijn als volgt geoperationaliseerd:

- *Angst*. Gevoel van beklemming, vrees, onveiligheid of onzekerheid, ergens tegenop zien en/of vrezen (van Dale, z.d.-a). Waarschuwt voor mogelijke bedreigingen (Shariff & Tracy, 2011).
- *Boosheid*. Ongunstig gestemd over iets, kwaad, nijdig, kwaadaardig en/of verderfelijk (van Dale, z.d.-b). Waarschuwingen van dreiging en/of communiceert dominantie (Shariff & Tracy, 2011).
- *Verdriet*. Geestelijke pijn en/of leed (van Dale, z.d.-c). Tranen, verzoening signaleren en/of sympathie opwekken (Shariff & Tracy, 2011). Het besef dat 'er iets ergs is gebeurd' (niet per se met de persoon zelf) en een aanvaarding van het feit dat men er

niets aan kan doen (Fussell, 2002).

De relaties zijn als volgt geoperationaliseerd, gebaseerd op Hoendervoogt et al. (2017):

- *Eerstegraads*. Partner, ouders, schoonouders, kinderen, schoondochters- en schoonzonen.
- *Tweedegraads*. Broers, zussen, kleinkinderen, opa's, oma's, schoonzussen, zwagers, stiefzussen, stiefbroers.
- *Derdegraads*. Ooms, tantes, neven en nichten, overgrootouders, achterkleinkinderen.

Analyse

De gegevens worden geanalyseerd met behulp van SPSS (IBM Corp, 2021) (versie 28.0). Om de verwachtingen te toetsen hebben we chi-kwadraattoetsen en onafhankelijke t-toetsen met $\alpha < .05$ (eenzijdig) gebruikt.

Resultaten

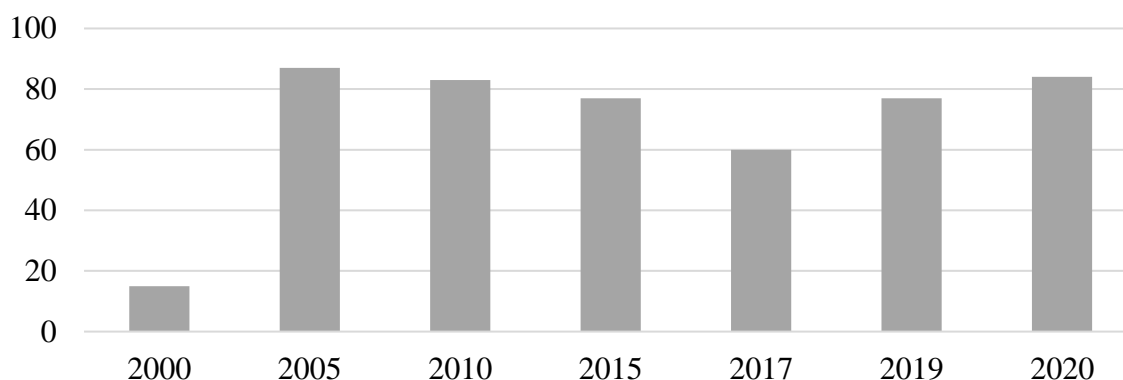
Beschrijvende analyse

De data bleek erg scheef verdeeld: in de meeste gevallen linksscheef. Hiermee is de assumptie van normaliteit geschonden. Ook was er sprake van meerdere uitbijters. Gezien de grootte van de steekproef, is ervoor gekozen alsnog t-toetsen uit te voeren en deze post-hoc te controleren met een non-parametrische Mann-Whitney U toets met $\alpha < .05$ (tweezijdig). Tevens werd er niet voldaan aan de voorwaarde dat minimaal 80% van de verwachte frequenties groter dan vijf was. Daarom is ervoor gekozen om een Fisher's Exact toets met $\alpha < .05$ (eenzijdig) te gebruiken.

De dataset bestond uit 481 vonnissen. In Figuur 1 is de verdeling van het aantal vonnissen per jaar weergegeven. Hierin is te zien dat er voor het jaar 2000 een stuk minder vonnissen waren dan de overige jaren. Ook valt op dat er voor 2017 relatief weinig vonnissen waren ten opzichte van de jaren ervoor en erna.

Figuur 1

Aantal Vonnissen in de Dataset per Jaartal.

In Tabel 1 zijn de frequenties en percentages voor de categorieën binnen de relatie tot het slachtoffer, de sekse van de spreker, de emoties en de delictkenmerken weergegeven. Hierin is te zien dat de meeste sprekers eerstegraadsrelaties van de directe slachtoffers en vrouwelijk waren. Er waren daarbij meer dan drie keer zoveel vrouwelijke sprekers dan mannelijke sprekers en meer vonnissen waarbij zowel een man als een vrouw spraken dan uitsluitend een man. Hiernaast is te zien dat het vaker voor kwam dat eerstegraads relaties en tweede- of derdegraads relaties allebei gebruik maakten van het spreekrecht dan uitsluitend tweede- of derdegraads relaties. Ook komt naar voren dat verdriet de meest genoemde emotie in vonnissen binnen referenties naar het spreekrecht was, gevolgd door boosheid en als laatste angst. Het aantal vonnissen voor moord en doodslag waren vrij gelijk verdeeld met ietwat meer doodslag vonnissen.

Tabel 1

Frequenties en Percentages per Categorie van de Onafhankelijke Variabelen.

	Frequentie	Percentage
Relatie tot slachtoffer (N= 260)		
Eerstegraads	105	28.0%
Tweede- of derdegraads	34	54.4%

Eerstegraads en tweede-of derdegraads	54	17.6%
Onbekend	67	25.8%
Sekse spreker (N= 245)		
Man	32	13.1%
Vrouw	100	40.8%
Man en vrouw	55	22.4%
Onbekend	58	23.7%
Emoties (N= 111)		
Angst = ja	5	1.9%
Boosheid = ja	14	5.4%
Verdriet = ja	92	35.2%
Delict (N= 483)		
Moord	173	35.8%
Doodslag	195	40.4%
Moord/doodslag	115	23.8%

In Tabel 2 is de verdeling van de data voor de categorieën met gemiddelden en standaarddeviaties voor het aantal verwijzingen naar het spreekrecht in het vonnis weergegeven. Hieruit blijkt dat wanneer er zowel eerste- als tweede- of derdegraads relaties of zowel mannen als vrouwen sprekers zijn, deze de meeste verwijzingen krijgen in het vonnis. Eerstegraads relaties kregen de minste verwijzingen. De emotie angst kreeg de meeste verwijzingen in de referentie naar het spreekrecht in het vonnis, gevolgd door boosheid en als laatste verdriet. Ten slotte kregen sprekers binnen vonnissen inzake doodslag gemiddeld meer verwijzingen dan binnen vonnissen inzake moord maar er werd het meest verwezen naar het spreekrecht in vonnissen inzake moord/doodslag.

Tabel 2

Gemiddelden en Standaarddeviaties voor het Aantal Verwijzingen binnen het Vonnis naar het Spreekrecht.

	<i>Aantal verwijzingen in het vonnis</i>	
	Mean	SD
Relatie tot slachtoffer (N= 260)		
Eerstegraads (N= 105)	1.18	0.53
Tweede- of derdegraads (N= 34)	1.21	0.41
Eerstegraads en tweede-of derdegraads (N= 54)	1.44	0.95
Onbekend (N= 67)	1.30	0.91
Sekse spreker (N= 245)		
Man (N= 32)	1.31	0.64
Vrouw (N= 100)	1.22	0.52
Man en vrouw (N= 55)	1.33	0.90
Onbekend (N= 58)	1.29	0.92
Emoties (N= 111)		
Angst = ja (N= 5)	1.60	0.89
Boosheid = ja (N= 14)	1.50	0.86
Verdriet = ja (N= 92)	1.33	0.89
Delict (N= 483)		
Moord (N= 173)	0.59	0.77
Doodslag (N= 195)	0.72	0.76
Moord/doodslag (N= 115)	0.77	1.00

In Tabel 3 is zijn de gemiddelden en standaarddeviaties weergegeven voor vonnissen waarin minstens één verwijzing naar het spreekrecht was met betrekking tot het aantal woorden en de mate van personalisatie van de verwijzing. Hieruit valt af te leiden dat er gemiddeld de meeste woorden en meeste personalisatie gebruikt wordt in een referentie aan

het spreekrecht binnen een vonnis voor eerstegraads en tweede- of derdegraads relaties van directe slachtoffers, gevolgd door uitsluitend eerstegraads relaties en als laatste uitsluitend tweede- of derdegraads relaties. Hiernaast werd er met meer woorden en personalisatie gerefereerd aan mannelijke dan aan vrouwelijke sprekers. De minste woorden werden gebruikt als zowel een man als een vrouw sprekers waren. Met betrekking tot emoties werd er met meer woorden gerefereerd aan het spreekrecht wanneer de emotie angst hierin werd benoemd, gevolgd door respectievelijk boosheid en verdriet. Er werd de meeste personalisatie toegepast in de referentie aan het spreekrecht in het vonnis wanneer de emotie boosheid werd genoemd en bij verdriet vond de minste personalisatie plaats. Ten slotte werd er in vonnissen inzake doodslag met meer woorden aan het spreekrecht gerefereerd in het vonnis dan in vonnissen inzake moord. De meeste woorden maar de minste personalisatie werden gebruikt voor vonnissen inzake moord/doodslag. Bij vonnissen inzake moord werd de meeste personalisatie toegepast.

Tabel 3

Gemiddelden en Standaarddeviaties voor het Aantal Woorden en de Mate van Personalisatie van de Verwijzing naar het Spreekrecht in het Vonnis wanneer er Eén of Meerdere Verwijzingen hebben plaatsgevonden.

	<i>Aantal woorden</i>		<i>Personalisatie</i>	
	Mean	<i>SD</i>	Mean	<i>SD</i>
Relatie tot slachtoffer (N= 258)				
Eerstegraads (N= 104)	87.27	61.43	1.01	1.08
Tweede- of derdegraads (N= 34)	70.26	42.09	0.59	0.82
Eerstegraads en tweede-of derdegraads (N= 54)	97.61	65.41	1.02	1.00
Onbekend (N= 66)	77.89	74.50	0.82	0.94

Sekse spreker (N= 244)				
Man (N= 31)	104.77	76.14	1.32	1.30
Vrouw (N= 100)	84.81	59.30	0.83	0.95
Man en vrouw (N= 55)	84.11	53.33	0.91	0.97
Onbekend (N= 58)	81.09	75.38	0.86	0.93
Emoties (N= 111)				
Angst = ja (N= 5)	156.40	111.75	1.40	1.34
Boosheid = ja (N= 14)	136.86	57.42	2.00	1.04
Verdriet = ja (N= 92)	97.01	80.30	1.03	1.06
Delict (N= 260)				
Moord (N= 83)	81.65	59.17	0.99	1.04
Doodslag (N= 117)	84.85	60.27	0.92	0.93
Moord/doodslag (N= 60)	87.12	77.27	0.73	1.07

Nabestaanden Kenmerken: Relatie tot het Slachtoffer

Ten behoeve van het vergelijken van eerste-, tweede- en derdegraads relaties met betrekking tot het aantal verwijzingen, het aantal woorden en de mate van personalisatie, is een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. De verwachting hierbij was dat er vaker, uitgebreider en persoonlijker verwezen zou worden naar de verklaringen van relaties in zowel de eerste- als tweede en derde graad, gevolgd door relaties in uitsluitend de eerstegraad en als laatste uitsluitend tweede- en derdegraads relaties. Omdat de steekproef van derdegraads relaties zeer klein was (N= 4), is er gekozen om tweede- en derdegraads relaties samen te nemen. Levene's toets voor gelijkheid van varianties was significant ($p < .05$) bij de vergelijking tussen uitsluitend eerstegraads en uitsluitend tweede- of derdegraads relaties met betrekking tot het aantal woorden, waardoor de assumptie van gelijke varianties verworpen werd en de resultaten van de 'gelijke varianties niet aangenomen' toets werd gebruikt. Met betrekking tot het aantal verwijzingen werd geen significant verschil gevonden tussen sprekers uit

uitsluitend de eerste graad ($M = 1.18$, $SD = 0.53$) en uitsluitend de tweede of derde graad ($M = 1.21$, $SD = 0.41$), $t(137) = -0.25$, $p > .05$ en tussen uitsluitend de tweede of derde graad en wanneer er sprekers waren uit zowel de eerste als tweede of derde graad ($M = 1.44$, $SD = 0.95$), $t(86) = 1.39$, $p > .05$. Sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad kregen wel significant meer verwijzingen dan de sprekers uit uitsluitend de eerste graad $t(157) = 2.25$, $p < .05$. Hiernaast werd er significant persoonlijker verwezen naar sprekers uit uitsluitend de eerste graad ($M = 1.01$, $SD = 1.08$) dan naar sprekers uit uitsluitend de tweede of derde graad ($M = 0.59$, $SD = 0.82$), $t(136) = 2.09$, $p < .05$ en significant persoonlijker naar sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad ($M = 1.02$, $SD = 1.00$) dan naar uitsluitend tweede- of derdegraads relaties $t(86) = 2.10$, $p < .05$. Tussen uitsluitend eerstegraads relaties en sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad was geen significant verschil met betrekking tot personalisatie $t(156) = 0.05$, $p > .05$. Ook werden er significant meer woorden gebruikt in de verwijzing naar het spreekrecht in het vonnis voor sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad ($M = 97.61$, $SD = 65.41$) dan uitsluitend tweede- of derdegraads relaties ($M = 70.26$, $SD = 42.09$), $t(86) = 2.17$, $p < .05$). Ditzelfde werd gevonden tussen uitsluitend eerstegraads en uitsluitend tweede- of derdegraads relaties $t(82.19) = 1.81$, $p < .05$, waarbij er significant meer woorden werden gebruikt voor spreker uit uitsluitend de eerste graad ($M = 87.27$, $SD = 61.43$) dan voor sprekers uit uitsluitend de tweede of derde graad. Tussen uitsluitend eerstegraads relaties en sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad werd geen significant verschil gevonden $t(156) = 0.98$, $p > .05$. Hiermee is deels steun gevonden voor de hypothese aangezien er persoonlijker en met meer woorden werd gerefereerd aan het spreekrecht in het vonnis aan sprekers uit uitsluitend de eerste graad dan aan sprekers uit uitsluitend de tweede of derde graad. Er werd echter geen verschil met betrekking tot het aantal verwijzingen tussen eerstegraads relaties en tweede- of derdegraads relaties gevonden.

Post-Hoc Analyse Nabestaanden Kenmerken: Relatie tot het Slachtoffer

De post-hoc analyses bevestigden dit enige significante resultaat van de t-toetsen niet en lieten met betrekking tot het aantal verwijzingen geen significante verschillen zien tussen de drie groepen $U(N_{\text{eerstegraads}}= 105, N_{\text{tweede- of derdegraads}}= 34) = 1673, z = -0.85, p > .05$, $U(N_{\text{eerstegraads}}= 105, N_{\text{eerste en tweede- of derdegraads}}= 54) = 2471, z = -1.94, p > .05$, $U(N_{\text{tweede- of derdegraads}}= 54, N_{\text{eerste en tweede- of derdegraads}}= 54) = 851.5, z = -0.77, p > .05$. De mate van personalisatie verschilde wel significant tussen de sprekers uit uitsluitend de eerste graad en uit uitsluitend de tweede- of derde graad $U(N_{\text{eerstegraads}}= 104, N_{\text{tweede- of derdegraads}}= 34) = 1397.5, z = -1.96, p < .05$ en tussen tweede- of derdegraads relaties en de sprekers uit zowel de eerste als tweede- of derde graad $U(N_{\text{tweede- of derdegraads}}= 34, N_{\text{eerste en tweede- of derdegraads}}= 54) = 690.5, z = -2.09, p < .05$. Er was geen significant verschil tussen uitsluitend eerstegraads relaties en de sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad met betrekking tot de mate van personalisatie $U(N_{\text{eerstegraads}}= 104, N_{\text{eerste en tweede- of derdegraads}}= 54) = 2743.5, z = -0.25, p > .05$. Voor het aantal woorden werd alleen tussen tweede- of derdegraads relaties en de sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad een significant verschil gevonden $U(N_{\text{tweede- of derdegraads}}= 34, N_{\text{eerste en tweede- of derdegraads}}= 54) = 672.5, z = -2.10, p < .05$. De verschillen tussen eerstegraads relaties en tweede- of derdegraads relaties $U(N_{\text{eerstegraads}}= 104, N_{\text{tweede- of derdegraads}}= 34) = 1551.5, z = -1.07, p > .05$ en tussen eerstegraads relaties en de sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad $U(N_{\text{eerstegraads}}= 104, N_{\text{eerste en tweede- of derdegraads}}= 54) = 2402.5, z = -1.49, p > .05$ waren niet significant.

Nabestaanden Kenmerken: Sekse van de Spreker

Om het aantal woorden, het aantal verwijzingen en de mate van personalisatie te vergelijken tussen mannen en vrouwelijke sprekers, is een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. We verwachtten hierbij dat wanneer de spreker vrouwelijk zou zijn, er vaker, uitgebreider en persoonlijker naar het spreekrecht zou worden gerefereerd in het vonnis. Omdat Levene's

toets voor gelijkheid van varianties significant was bij de mate van personalisatie ($p < .05$), werd de hypothese van gelijke populatievarianties verworpen en naar de resultaten van ‘gelijke varianties niet aangenomen’ gekeken. Voor het aantal verwijzingen werd geen significant verschil gevonden $t(130) = 0.82, p > .05$, waarbij mannen ($M = 1.31, SD = 0.64$) gemiddeld meer verwijzingen kregen dan vrouwen ($M = 1.22, SD = 0.52$). Dit gold ook voor het aantal woorden $t(129) = 1.53, p > .05$, waarbij gemiddeld met meer woorden werd gerefereerd aan mannelijke ($M = 104.77, SD = 76.14$) dan aan vrouwelijke ($M = 84.81, SD = 59.30$) sprekers. In het geval van mannelijke sprekers lag ook de mate van personalisatie hoger ($M = 1.32, SD = 1.30$) dan bij vrouwelijke sprekers ($M = 0.83, SD = 0.95$). Dit was een significant verschil $t(40.5) = 1.95, p < .05$, echter in tegengestelde richting van onze verwachting. Hiermee is geen support gevonden voor de hypothese en is gevonden dat er in vonnissen vaker verwezen wordt naar mannelijke sprekers, waarbij gemiddeld meer woorden en personalisatie wordt toegepast. Echter was alleen de mate van personalisatie van de referentie in het vonnis significant verschillend van deze mate in het geval van vrouwelijke sprekers.

Post-Hoc Analyse Nabestaanden Kenmerken: Sekse van de Spreker

De post-hoc analyses bevestigden dit laatste resultaat van de t-toets echter niet; er werden met betrekking tot zowel het aantal verwijzingen $U(N_{\text{man}}= 32, N_{\text{vrouw}}= 100) = 1475.5, z = -0.93, p > .05$ als het aantal woorden $U(N_{\text{man}}= 31, N_{\text{vrouw}}= 100) = 1333, z = -1.18, p > .05$ en de mate van personalisatie $U(N_{\text{man}}= 31, N_{\text{vrouw}}= 100) = 1249, z = -1.74, p > .05$ geen significante verschillen gevonden tussen mannelijke en vrouwelijk sprekers.

Emoties in het Vonnis

We hebben een Fisher's Exact toets uitgevoerd om de frequenties van de emoties angst, boosheid en verdriet te vergelijken. Hierbij verwachtten we dat verdriet het vaakst genoemd zou worden, gevolgd door angst en als laatste boosheid. Bij de vergelijking van

angst en boosheid was de minimale verwachte frequentie lager dan één. Verdriet (35.2%) werd zoals verwacht het vaakst genoemd, maar angst (1.9%) minder dan boosheid (5.4%) wanneer er een verwijzing naar het spreekrecht in het vonnis was. Er werd tussen verdriet en angst ($p = .24$) en angst en boosheid ($p = .24$) geen significant verschil gevonden maar wel tussen verdriet en boosheid ($p < .001$). Hiermee is deels support gevonden voor de hypothese: verdriet wordt het vaakst genoemd, maar boosheid vaker dan angst. Echter is alleen het verschil tussen verdriet en boosheid significant.

Delictkenmerken

Een onafhankelijke t-toets is uitgevoerd om het aantal verwijzingen, het aantal woorden en de mate van personalisatie in vonnissen inzake moord en doodslag te vergelijken. Hierbij verwachtten we dat nabestaanden vaker, uitgebreider en persoonlijker feedback van de rechter zouden krijgen in het vonnis over moordzaken dan in het geval van doodslagzaken. In alle gevallen was Levene's toets voor gelijkheid van varianties niet significant ($p > .05$) en werd de assumptie van gelijke populatievarianties niet verworpen. Met betrekking tot het aantal verwijzingen werd een significant verschil gevonden $t(366) = -1.68, p < .05$ waarbij sprekers gemiddeld minder verwijzingen krijgen in moordzaken ($M = 0.59, SD = 0.77$) dan in doodslagzaken ($M = 0.72, SD = 0.76$). Ook het gemiddelde aantal woorden bij vonnissen inzake moord ($M = 81.65, SD = 59.17$) was lager dan bij vonnissen inzake doodslag ($M = 84.85, SD = 60.27$); dit verschil was echter niet significant $t(198) = -0.37, p > .05$. De mate van personalisatie was voor moordzaken ($M = 0.99, SD = 1.04$) ietwat hoger dan voor doodslagzaken ($M = 0.93, SD = 0.93$). Dit verschil was echter niet significant $t(198) = 0.46, p > .05$. Hiermee is geen steun gevonden voor de hypothese en is met betrekking tot het aantal verwijzingen gevonden dat sprekers in het geval van vonnissen inzake moord juist minder verwijzingen krijgen. Qua personalisatie en het aantal woorden vonden we geen significant verschil tussen vonnissen inzake moord en doodslag.

Post Hoc Analyse Delictkenmerken

De post-hoc analyses bevestigen de resultaten van de t-toetsen. Er werd een significant verschil gevonden met betrekking tot het aantal verwijzingen tussen vonnissen inzake moord en doodslag $U(N_{\text{moord}}= 173, N_{\text{doodslag}}= 195) = 14880.5, z = -2.18, p < .05$ maar niet met betrekking tot het aantal woorden $U(N_{\text{moord}}= 83, N_{\text{doodslag}}= 117) = 4566, z = -0.72, p > .05$ en de mate van personalisatie $U(N_{\text{moord}}= 83, N_{\text{doodslag}}= 117) = 4775, z = -0.21, p > .05$.

Discussie

Het doel van dit onderzoek was om de wijze van opname van de spreekrechtverklaringen van nabestaanden van moord en doodslag in de rechterlijke uitspraken in strafprocessen te inventariseren en om hiermee de aard en omvang van de feedback die nabestaanden van de rechter krijgen en de factoren waarvan dit afhankelijk is inzichtelijk te krijgen.

Voor de hypothese met betrekking tot de relatie tot het slachtoffer is deels support gevonden in dat er weliswaar significant meer verwezen werd naar sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad dan uitsluitend eerstegraads relaties maar er geen significant verschil bestond met betrekking tot personalisatie en het aantal woorden. Ook bestond er geen significant verschil tussen uitsluitend eerstegraads relaties en uitsluitend tweede- of derdegraads relaties en tussen deze laatste groep en relaties uit zowel de eerste als tweede of derde graad met betrekking tot het aantal verwijzingen dat zij kregen in het vonnis. Wel was er tussen deze groepen een significant verschil met betrekking tot de mate van personalisatie van deze verwijzingen en het aantal woorden dat voor de verwijzing werd gebruikt. Hierbij werd er in het vonnis met meer woorden en persoonlijker werd gerefereerd aan eerstegraadsrelaties dan aan tweede- of derdegraads relaties en uitgebreider en persoonlijker naar relaties uit zowel de eerste als tweede of derde graad dan uitsluitend tweede- of

derdegraads relaties. Naar aanleiding van de post-hoc analyses werd er minder support gevonden voor de hypothese. Er was namelijk uitsluitend nog een beduidend verschil met betrekking tot de mate van personalisatie tussen sprekers uit uitsluitend de eerste graad en uitsluitend de tweede of derde graad en tussen uitsluitend tweede- of derdegraads relaties en sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad en met betrekking tot het aantal woorden tussen tweede- of derdegraads relaties en de sprekers uit zowel de eerste als tweede of derde graad. Voor de hypothese over de sekse van de spreker werd geen support gevonden. Mannen kregen, tegengesteld aan onze verwachting, meer en persoonlijkere verwijzingen waarbij tevens meer woorden gebruikt werden, maar alleen voor de mate van personalisatie bestond een beduidend verschil met vrouwen. In de post-hoc analyses werden echter geen substantiële verschillen gevonden. Er werd ook deels steun gevonden voor de hypothese over genoemde emoties in het vonnis. Verdriet werd, zoals verwacht, het vaakst genoemd. Echter volgde hierna niet angst maar boosheid en was alleen er alleen een beduidend verschil tussen verdriet en boosheid. Voor de hypothese met betrekking tot de delictkenmerken werd tevens geen support gevonden. Er werd, tegen onze verwachting in, met meer verwijzingen en woorden gerefereerd aan het spreekrecht in vonnissen inzake doodslag dan in vonnissen inzake moord. Bij moordzaken vond wel iets meer personalisatie plaats. Echter was alleen het verschil met betrekking tot het aantal verwijzingen beduidend. De post-hoc analyses bevestigden dit resultaat.

Concluderend werd er voor twee hypothesen (sekse van de sprekers en delictkenmerken) geen support gevonden en voor twee hypothesen (relatie spreker tot het slachtoffer en emoties) deels. Wat opviel is dat wanneer er meerdere groepen gebruik maakten van het spreekrecht, zij meer verwijzingen kregen (man en vrouw, eerstegraads- en tweede- of derdegraads relaties). Dit zou kunnen voortkomen uit het fenomeen dat doordat er meerdere sprekers hetzelfde verhaal vertellen, dit het verhaal versterkt voor rechters en zij

daarom nabestaanden vaker, uitgebreider en persoonlijker van feedback voorzien (Dailey & Browning, 2014; Hintzman, 1976). Een andere verklaring kan voortkomen uit de gelijkheidshypothese, die stelt dat we empathie voelen voor onbekenden als we waarnemen dat diegene gelijkenissen toont met onszelf (Batson, 2005; Barnett, 1987; Davis, 1995; Krebs, 1975). Wanneer er in een zaak nabestaanden uit verschillende groepen gebruik maken van het spreekrecht, is de kans dat er een spreker tussen zit waarmee de rechter zich kan identificeren groter en daarmee waarschijnlijk ook de behoefte om de nabestaande van feedback te voorzien. Wat echter wel opvallend is, is dat er tegenwoordig meer vrouwelijke rechters zijn dan mannelijke (Radboud Universiteit, 2021). Dit schept de verwachting dat juist vrouwelijke nabestaanden meer, uitgebreidere en persoonlijkere verwijzingen zouden krijgen dan mannelijke. Een reden dat mannelijke nabestaanden meer feedback kregen in het vonnis, zou kunnen zijn dat van hen minder emotie wordt verwacht (Peace & Forrester, 2012). De sekse van de nabestaande kan namelijk mogelijk een relatie hebben met de aard en omvang van de feedback door de emoties die aan een specifieke sekse gekoppeld worden door de rechter (Forsterlee et al., 2004; Rose et al., 2006). Wanneer mannen toch emotie tonen door middel van een spreekrechtverklaring, komt dit leed onverwachter voor de rechter en zou daarom kunnen motiveren tot het geven van feedback in het vonnis (McGowan & Myers, 2004; Weidemann, 2008). Uit onderzoek van Schuster en Proven (2010) naar emoties in het spreekrecht, blijkt dat rechters expressies van rouw in spreekrechtverklaringen waarderen maar zich oncomfortabel voelen bij uitingen van boosheid. Daarnaast is gevonden dat verdriet de meest getoonde emotie in spreekrechtverklaringen is (Myers et al., 2018). Het is daarom niet verassend dat verdriet aanzienlijk vaker genoemd werd dan boosheid in referenties aan het spreekrecht in het vonnis. Er is echter naar ons weten nog geen onderzoek gedaan waarin werd gekeken naar angst als mogelijk getoonde emotie, wat een voor toekomstig onderzoek een interessante invalshoek kan zijn voor vergelijking met verdriet en boosheid als getoonde

emoties in het spreekrecht. Waarom er minder verwezen wordt naar het spreekrecht in vonnissen inzake moord dan doodslagzaken ondanks de hogere straf die hierop staat, zou te maken kunnen hebben met de het feit dat deze straf niet altijd gegeven wordt door beïnvloeding van de strafmaat door zaken als toerekeningsvatbaarheid en recidiverisico (Barendregt, 2006). De ernst van het delict wordt op basis van deze en nog vele andere zaken (zoals delictsomstandigheden en daderkenmerken) bepaald (Van Wingerden & Nieuwbeerta, 2006). Hierdoor kan de straf bij doodslagzaken in sommige gevallen toch hoger uitvallen dan bij moordzaken. Echter bleek dat in de dataset de gemiddelde strafduur in jaren voor moord met 14.0 jaar alsnog hoger lag dan die voor doodslag met 9.5 jaar. Toekomstig onderzoek zou de aan- of afwezigheid van mediërende zaken en kenmerken in een zaak kunnen onderzoeken in relatie tot verwijzingen naar het spreekrecht in het vonnis om te kijken of deze van invloed zijn op het aantal, de uitgebreidheid en de personalisatie. Om meer inzicht te krijgen in mogelijke verklaringen van onze bevindingen, zou toekomstig onderzoek zich tevens kunnen richten op de motivaties van rechters om wel of niet naar de spreekrechtverklaring te verwijzen in het vonnis en de manier waarop.

Met betrekking tot de resultaten van het onderzoek, moet rekening worden gehouden met een aantal zaken. Ten eerste was er een ruim verschil in groepsgrootte tussen mannelijke en vrouwelijke sprekers. Dit kan voortkomen uit het feit dat vrouwen beduidend vaker gebruik willen maken van het spreekrecht dan mannen (Lens et al., 2010). Vrouwen waren dan ook beter gerepresenteerd in ons onderzoek waardoor de resultaten mogelijk vertekend zijn en in mindere mate betrekking hebben op mannelijke sprekers. Hiernaast waren eerstegraads relaties beter gerepresenteerd dan tweede- of derdegraads relaties, wat voortgekomen zou kunnen zijn uit het feit dat eerstegraads relaties over het algemeen dichter bij het directe slachtoffer staan en daarom vaker gebruik willen maken van het spreekrecht. Hier is echter naar ons weten nog geen onderzoek naar gedaan. De significantie van het

slachtoffer in het leven van de nabestaande, die vaak hoger ligt bij eerstegraads relaties, zou een motiverende factor kunnen zijn om een spreekrechtverklaring te geven. Ook is gevonden dat relationele zorg een motivatie kan zijn om gebruik te maken van het spreekrecht en hiermee onder andere de belangen van een ander te behartigen (Miller, 2014). Het is een mogelijkheid dat deze behoefte groter is bij eerstegraads relaties. Met betrekking tot de emotie verdriet viel tevens op dat rechters in de vonnissen vaak een zin van dezelfde strekking gebruikten waarin deze emotie genoemd werd, namelijk: “onherstelbaar leed en verdriet toegebracht”. Hierdoor kan het zijn dat de frequentie van benoemingen van deze emotie grotendeels voortkomt uit een praktijkstandaard en daarom niet representatief is. De verzameling van de data is daarnaast niet door ons zelf gedaan, waardoor wij niet met zekerheid kunnen zeggen dat alle vonnissen inzake moord en doodslag in het dossier waren opgenomen. Echter bestaat er geen andere mogelijkheid om aan vonnissen te komen dan via dit dossier en is er daarom voor gekozen deze alsnog te gebruiken. Ten slotte werd niet aan alle assumpties van de tests voldaan waardoor, ondanks het gebruik van non-parametrische alternatieven, de resultaten met voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd.

Wat uit dit onderzoek naar voren komt, is dat bepaalde nabestaanden vaker, uitgebreider en persoonlijker feedback krijgen van rechters in het vonnis door middel van referenties aan het spreekrecht dan andere nabestaanden. Omdat de herstelmogelijkheden die er liggen binnen het strafrechtelijke proces beschikbaar moeten zijn voor alle nabestaanden en het niet zo hoort te zijn dat bepaalde groepen hiertoe meer mogelijkheden krijgen dan anderen, liggen hier dus kansen voor verbetering voor rechters. Zij zullen bewust gemaakt moeten worden van deze ongelijkheid en in het vonnis uitgebreider en persoonlijker moeten verwijzen naar de spreekrechtverklaringen van relaties uit de tweede of derde graad, persoonlijker naar verklaringen van vrouwen en vaker naar de spreekrechtverklaringen in moordzaken. Dit om te voorkomen dat voor de groepen met de minste verwijzingen,

personalisatie en uitgebreidheid in de referentie aan hun spreekrechtverklaring in het vonnis, het herstel na de moord of doodslag op het directe slachtoffer belemmerd wordt door het strafrechtelijk proces doordat zij zich niet erkend voelen. Ook kan deze tekortkoming voor de achtergestelde groepen een reden zijn om af te zien van het gebruik van het spreekrecht, waardoor zij herstel mogelijkheden en rechters directe informatie over de impact van het misdrijf mislopen. Voor nabestaanden is het dan ook van belang om, ongeacht de ongelijkheid in het krijgen van referenties naar de spreekrechtverklaring in het vonnis, het spreekrecht te blijven gebruiken om hun herstelproces reeds actief aan te gaan tijdens het rechterlijke proces. Daarnaast kunnen zij hun leed communiceren naar rechters en hen hiermee in laten zien dat alle nabestaanden deze vorm van feedback naar aanleiding van hun spreekrechtverklaring verdienen. Rechters zouden hiernaast de emoties angst en boosheid vaker kunnen benoemen in de referenties aan het spreekrecht in het vonnis wanneer deze geobserveerd worden in een spreekrechtverklaring. Dit om ook de nabestaanden die deze, minder voorkomende, emoties tonen in het spreekrecht, zich gehoord te laten voelen en daarmee de herstel mogelijkheden binnen het gerechtelijke proces ook voor hen te maximaliseren. Nabestaanden moeten zich bijvoorbeeld niet beperkt gaan voelen tot het alleen kunnen uiten van verdriet. Het is daarom belangrijk dat rechters alle nabestaanden, ongeacht hun geslacht, emoties, relatie tot het directe slachtoffer en of het gaat om een moord of doodslag zaak, deze feedback verstrekken omdat dit kan bijdragen aan hun herstel na het verlies van het directe slachtoffer door moord of doodslag. Spreken is zilver, verwijzen is goud.

Literatuur

- Agresti, A., & Finlay, B. (2018). *Statistical Methods for the Social Sciences, Global Edition* (Global Edition). Pearson.
- Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring (2005). Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0021138/2005-01-01>
- Armour, M. (2003). Meaning making in the aftermath of homicide. *Death Studies*, 27(6), 519–540. <https://doi.org/10.1080/07481180302884>
- Artikel 302 (2015). *Wetboek van Strafvordering*. Geraadpleegd op 15 augustus 2022, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/>
- Ask, K., & Landström, S. (2010). Why emotions matter: Expectancy violation and affective response mediate the emotional victim effect. *Law and Human Behavior*, 34(5), 392–401. <https://doi.org/10.1007/s10979-009-9208-6>
- Barendregt, M. (2006). Strafrecht, psychologie en wetenschap: over Mooij's Toerekeningsvatbaarheid. *Nederlands tijdschrift voor de psychologie en haar grensgebieden*, 61(1), 30–36. <https://doi.org/10.1007/bf03062358>
- Barnett, M. A., Tetreault, P. A., & Masbad, I. (1987). Empathy with a Rape Victim: The Role of Similarity of Experience. *Violence and Victims*, 2(4), 255–262. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.2.4.255>
- Batson, C. D., Lishner, D. A., Cook, J., & Sawyer, S. (2005). Similarity and Nurturance: Two Possible Sources of Empathy for Strangers. *Basic and Applied Social Psychology*, 27(1), 15–25. https://doi.org/10.1207/s15324834basp2701_2
- Booth, T. (2014). The restorative capacities of victim impact statements: analysis of the victim—judge communication dyad in the sentencing of homicide offenders. *Restorative Justice*, 2(3), 302–326. <https://doi.org/10.5235/20504721.2.3.302>

- Booth, T., Bosma, A. K., & Lens, K. M. E. (2018). Accommodating the Expressive Function of Victim Impact Statements: The Scope for Victims' Voices in Dutch Courtrooms. *The British Journal of Criminology*, 58(6), 1480–1498.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azy001>
- Bosma, A. K. (2020). *Over herkennen en erkennen*. Slachtofferhulp Nederland.
<https://www.slachtofferhulp.nl/globalassets/media/200222-herkenning-en-erkenning-slachtoffers.pdf>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (z.d.). *Geregistreerde criminaliteit; soort misdrijf, regio*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83648NED/table?fromstatweb>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2000, 28 april). *Schade door criminaliteit*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2000/17/schade-door-criminaliteit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021, 27 september). *Minder moorden in 2020, wel meer jongeren vermoord*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/39/minder-moorden-in-2020-wel-meer-jongeren-vermoord>
- Connolly, J., & Gordon, R. (2014). Co-victims of Homicide. *Trauma, Violence, & Abuse*, 16(4), 494–505. <https://doi.org/10.1177/1524838014557285>
- Curry, T. R., Lee, G., & Rodriguez, S. F. (2004). Does Victim Gender Increase Sentence Severity? Further Explorations of Gender Dynamics and Sentencing Outcomes. *Crime & Delinquency*, 50(3), 319–343. <https://doi.org/10.1177/0011128703256265>
- Dailey, S. L., & Browning, L. (2014). Retelling Stories in Organizations: Understanding the Functions of Narrative Repetition. *Academy of Management Review*, 39(1), 22–43.
<https://doi.org/10.5465/amr.2011.0329>

- Davis, M. H. (1995). *Empathy: A Social Psychological Approach (Social Psychology)*. Routledge.
- Dawson, P., & Riches, G. (1998). Spoiled Memories: Problems of Grief Resolution in Families Bereaved through Murder. *Mortality*, 3(2), 143–159.
<https://doi.org/10.1080/713685897>
- de Rechtspraak. (z.d.). *Vonnis*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://www.rechtspraak.nl/Naar-de-rechter/Vonnis>
- Doornbos, N., Kragting, M., Elbers, N., & Malsch, M. (2020). *Wetgeving over spreekrecht voor slachtoffers: een 'voortdenderende trein'?* Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.
- Eerste Kamer der Staten-Generaal. (z.d.-a). *Aanvulling spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces (34.082)*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/34082_aanvulling_spreekrecht_van
- Eerste Kamer der Staten-Generaal. (z.d.-b). *Wet uitbreiding slachtofferrechten (35.349)*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/35349_wet_uitbreiding
- Englebrecht, C. M. (2011). The Struggle for “Ownership of Conflict”: An Exploration of Victim Participation and Voice in the Criminal Justice System. *Criminal Justice Review*, 36(2), 129–151. <https://doi.org/10.1177/0734016811399419>
- Erez, E., & Rogers, L. (1999). Victim impact statements and sentencing outcomes and processes. The perspectives of legal professionals. *British Journal of Criminology*, 39(2), 216–239. <https://doi.org/10.1093/bjc/39.2.216>
- Forsterlee, L., Fox, G., Forsterlee, R., & Ho, R. (2004). The effects of a victim impact statement and gender on juror information processing in a criminal trial: Does the

punishment fit the crime? *Australian Psychologist*, 39(1), 57–67.

<https://doi.org/10.1080/00050060410001660353>

Fussell, S. R. (2002). *The Verbal Communication of Emotions* (1ste editie). Amsterdam University Press.

Goodrum, S., & Stafford, M. C. (2003). The Management of Emotions in the Criminal Justice System. *Sociological Focus*, 36(3), 179–196.

<https://doi.org/10.1080/00380237.2003.10570723>

Groenhuijsen, M. S., & Pemberton, A. (2009). The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17(1), 43–59. <https://doi.org/10.1163/157181709x400386>

Hall, J. A., & Schmid Mast, M. (2008). Are Women Always More Interpersonally Sensitive Than Men? Impact of Goals and Content Domain. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(1), 144–155. <https://doi.org/10.1177/0146167207309192>

Hills, A. M., & Thomson, D. M. (1999). Should victim impact influence sentences? Understanding the community's justice reasoning. *Behavioral Sciences & the Law*, 17(5), 661–671. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0798\(199923\)](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0798(199923))

Hintzman, D. L. (1976). Repetition and Memory. *Psychology of Learning and Motivation*, 10, 47–91. [https://doi.org/10.1016/S0079-7421\(08\)60464-8](https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60464-8)

Hoendervoogt, M., Laatsch, N., Van Dam, P., & Gest, M. (2017, juni). *Slachtoffer en de rechtspraak: Handleiding voor de strafrechtspraktijk* (J. Candido, Red.). LOVS. <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Slachtoffer-en-de-Rechtspraak.pdf>

IBM Corp. (2021). *IBM SPSS Statistics for Windows* (28.0) [Software]. IBM Corp. <https://www.ibm.com/products/spss-statistics>

- King, K. (2004). It Hurts So Bad: Comparing Grieving Patterns of the Families of Murder Victims with Those of Families of Death Row Inmates. *Criminal Justice Policy Review*, 15(2), 193–211. <https://doi.org/10.1177/0887403404263625>
- Kool, R. S. B., Passier, R. C., & Beijer, A. (2006). *Evaluatie Implementatie schriftelijke slachtofferverklaring*. Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Krebs, D. L. (1975). Empathy and altruism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(6), 1134–1146. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.32.6.1134>
- Kunst, M. (2015). De therapeutische werking van slachtofferdeelname aan het strafproces. *Beleid en Maatschappij*, 42(1), 32–45. <https://doi.org/10.5553/benm/138900692015042001003>
- Kunst, M., De Groot, G., Meester, J., & Van Doorn, J. (2021). The impact of victim impact statements on legal decisions in criminal proceedings: A systematic review of the literature across jurisdictions and decision types. *Aggression and Violent Behavior*, 56, 101512. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101512>
- Lens, P. M. E., Pemberton, A., & Groenhuijsen, M. S. (2010). *Het spreekrecht in Nederland: een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?* INTERVICT.
- Levesque, R. J. R. (2006). *The Psychology and Law of Criminal Justice Processes*. Macmillan Publishers.
- Luginbuhl, J., & Burkhead, M. (1995). Victim impact evidence in a capital trial: Encouraging votes for death. *American Journal of Criminal Justice*, 20(1), 1–16. <https://doi.org/10.1007/bf02886115>
- McGowan, M. G., & Myers, B. (2004). Who Is the Victim Anyway? The Effects of Bystander Victim Impact Statements on Mock Juror Sentencing Decisions. *Violence and Victims*, 19(3), 357–374. <https://doi.org/10.1891/vivi.19.3.357.65763>

- Miller, K. L. (2014). Relational Caring: The Use of the Victim Impact Statement by Sexually Assaulted Women. *Violence and Victims, 29*(5), 797–813.
<https://doi.org/10.1891/0886-6708.vv-d-13-00056>
- Mitchell, K., Myers, B., & Broszkiewicz, N. (2015). Good or Essential? The Effects of Victim Characteristics and Family Significance on Sentencing Judgments and Perceptions of Harm. *Psychiatry, Psychology and Law, 23*(5), 651–669.
<https://doi.org/10.1080/13218719.2015.1084662>
- Myers, B., & Greene, E. (2004). The Prejudicial Nature of Victim Impact Statements: Implications for Capital Sentencing Policy. *Psychology, Public Policy, and Law, 10*(4), 492–515. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.10.4.492>
- Myers, B., Nuñez, N., Wilkowski, B., Kehn, A., & Dunn, K. (2018). The heterogeneity of victim impact statements: A content analysis of capital trial sentencing penalty phase transcripts. *Psychology, Public Policy, and Law, 24*(4), 474–488.
<https://doi.org/10.1037/law0000185>
- Nuñez, N., Myers, B., Wilkowski, B. M., & Schweitzer, K. (2017). The Impact of Angry Versus Sad Victim Impact Statements on Mock Jurors' Sentencing Decisions in a Capital Trial. *Criminal Justice and Behavior, 44*(6), 862–886.
<https://doi.org/10.1177/0093854816689809>
- Peace, K. A., & Forrester, D. L. (2012). Gender, emotionality, and victim impact statements. *Journal of Criminal Psychology, 2*(2), 107–120.
<https://doi.org/10.1108/20093821211264423>
- Raad van State. (2019, 27 november). *Wet uitbreiding slachtofferrechten*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://www.raadvanstate.nl/@115943/w16-19-0149-ii/>
- Radboud Universiteit. (2021, 13 juli). *Vrouwelijke rechters in de meerderheid: geslaagde emancipatie of gebrek aan representativiteit?* Onderzoekcentrum voor Staat en Recht.

- Geraadpleegd op 13 juli 2022, van
<https://www.ru.nl/rechten/ster/actueel/nieuws/redactionele/vrouwelijke-rechters-meerderheid-geslaagde/>
- Roberts, J. V., & Edgar, A. (2006, maart). *Victim Impact Statements at Sentencing: Judicial Experiences and Perceptions*. Department of Justice Canada.
- Roberts, J. V., & Erez, E. (2004). Communication in Sentencing: Exploring the Expressive Function of Victim Impact Statements. *International Review of Victimology*, 10(3), 223–244. <https://doi.org/10.1177/026975800401000302>
- Roberts, J. V., & Manikis, M. (2011). Victim Personal Statements: A Review of Empirical Research. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3032138>
- Rose, M. R., Nadler, J., & Clark, J. (2006). Appropriately Upset? Emotion Norms and Perceptions of Crime Victims. *Law and Human Behavior*, 30(2), 203–219. <https://doi.org/10.1007/s10979-006-9030-3>
- Schuster, M. L., & Proven, A. (2010). Degrees of Emotion: Judicial Responses to Victim Impact Statements. *Law, Culture and the Humanities*, 6(1), 75–104. <https://doi.org/10.1177/1743872109349104>
- Shariff, A. F., & Tracy, J. L. (2011). What Are Emotion Expressions For? *Current Directions in Psychological Science*, 20(6), 395–399. <https://doi.org/10.1177/0963721411424739>
- Tsoudis, O., & Smith-Lovin, L. (1998). How Bad Was It? The Effects of Victim and Perpetrator Emotion on Responses to Criminal Court Vignettes. *Social Forces*, 77(2), 695. <https://doi.org/10.2307/3005544>
- van Dale. (z.d.-a). *Betekenis “angst”*. Geraadpleegd op 27 februari 2022, van <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/angst#.YhuMGPWZNPY>

van Dale. (z.d.-b). *Betekenis “boos”*. Geraadpleegd op 27 februari 2022, van

<https://www.vandale.nl/gratis->

[woordenboek/nederlands/betekenis/boos#.YhuNo_WZNPY](https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/boos#.YhuNo_WZNPY)

van Dale. (z.d.-c). *Betekenis “verdriet”*. Geraadpleegd op 27 februari 2022, van

<https://www.vandale.nl/gratis->

[woordenboek/nederlands/betekenis/verdriet#.YhuPRPWZNPY](https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/verdriet#.YhuPRPWZNPY)

Van Dijk, J. (2009). Free the Victim: A Critique of the Western Conception of Victimhood.

International Review of Victimology, 16(1), 1–33.

<https://doi.org/10.1177/026975800901600101>

Van Wijk, A., Leiden, I. V., & Ferwerda, H. (2017). Murder and the long-term impact on co-victims. *International Review of Victimology*, 23(2), 145–157.

<https://doi.org/10.1177/0269758016684421>

Van Wingerden, S., & Nieuwbeerta, P. (2006, februari). *De vervolging en berechting van moord en doodslag in Nederland, 1993–2004* (NSCR-2006-2). Nederlands

Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving NSCR.

[https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-)

[v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-)

[MVtA18fSZsl9U7jVZ3llx7jx2NAZ9n71N7RWjeZ3QmTlw1dbin5HIFKQXY4owzFG](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-MVtA18fSZsl9U7jVZ3llx7jx2NAZ9n71N7RWjeZ3QmTlw1dbin5HIFKQXY4owzFG)

[6gC-5YavDpAppraI-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-6gC-5YavDpAppraI-)

[Z3QJh8mf28aqP8wiaClf~KHSPsmHARt2fwp85supmeRPSrjs2Zif9mBDVn1UIMdH](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-Z3QJh8mf28aqP8wiaClf~KHSPsmHARt2fwp85supmeRPSrjs2Zif9mBDVn1UIMdH)

[bZfwtsm9fRye5Cpt3RFJQpYmoZre4wlww57D5sT03iV0gNQaZc6ubF0iE27EZjtuH](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-bZfwtsm9fRye5Cpt3RFJQpYmoZre4wlww57D5sT03iV0gNQaZc6ubF0iE27EZjtuH)

[0QuRsu-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-0QuRsu-)

[7E5vvj7EVUEmIzjWnr4OYn1ZfyivWPheaaq~NiWxNWJpqX2CFGm~GEegsbi0UIv](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44238193/De_vervolging_en_berechting_van_moord_en20160330-15964-4v8y88-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1657723541&Signature=SYpQQpyzNLuFAuGIz-7E5vvj7EVUEmIzjWnr4OYn1ZfyivWPheaaq~NiWxNWJpqX2CFGm~GEegsbi0UIv)

mmDzHKQ6kcKBQ6orIuQVj0HbIVJ5M5WjQzyVpE7tIPPQ__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

- Von Hirsch, P. S. C. J. A. (1993). *Censure and Sanctions*. Oxford University Press.
- Weidemann, E. J. (2008). *Victim impact statements: The role of expectations in juror judgments*. University of North Carolina Wilmington.
- Wevodau, A. L., Cramer, R. J., Clark, J. W., & Kehn, A. (2014). The Role of Emotion and Cognition in Juror Perceptions of Victim Impact Statements. *Social Justice Research*, 27(1), 45–66. <https://doi.org/10.1007/s11211-014-0203-9>
- Wijk, A. P., Leiden, I., & Ferwerda, H. B. (2013). *Over leven na de moord*. Bureau Beke.
- Wild, B., Erb, M., & Bartels, M. (2001). Are emotions contagious? Evoked emotions while viewing emotionally expressive faces: quality, quantity, time course and gender differences. *Psychiatry Research*, 102(2), 109–124. [https://doi.org/10.1016/s0165-1781\(01\)00225-6](https://doi.org/10.1016/s0165-1781(01)00225-6)